

УДК 81'373.72

Любецкая Екатерина Петровна

*кандидат филологических наук, доцент
заведующий кафедрой русского языка как
иностранного и общеобразовательных дис-
циплин*

*Белорусский государственный университет
г. Минск, Беларусь
katerina_lingvo@mail.ru*

Liubetskaya Katsiaryna

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor
Head of the Department of Russian as
a Foreign Language and General Disciplines
Belarusian State University
Minsk, Belarus*

**ЭКВИВАЛЕНТНАСЦЬ У ВУЧЭБНЫМ ТЭРМІНАЛАГІЧНЫМ МІНІМУМЕ:
СПОСАБЫ ДАСЯГНЕННЯ**

В статье раскрываются понятия *эквивалентность, адекватность и соотносительность*. Обращается внимание на необходимость учета жанровой принадлежности текста перевода. Называются основные способы достижения эквивалентности в учебном словаре, отражающем специальную лексику определенной сферы деятельности.

Ключевые слова: терминография, терминологический минимум, учебный словарь, эквивалентность, способы перевода.

**EQUIVALENCE IN THE EDUCATIONAL TERMINOLOGICAL MINIMUM:
WAYS OF ACHIEVEMENT**

The article reveals the concepts of equivalence, adequacy and correlation. Attention is drawn to the need to take into account the genre affiliation of the translation text. The main ways of achieving equivalence in the educational dictionary reflecting the special vocabulary of a certain field of activity are described.

Keywords: terminography, terminological minimum, educational dictionary, equivalence, translation methods.

У сучасных умовах актыўнага абмену навуковай інфармацыяй авалоданне мовай спецыяльнасці прынята лічыць адным з абавязковых паказальнікаў. Задачы фарміравання прафесійнага слоўніка, крытэрыі адбору прафесійнай лексікі ў вучэбных дапаможніках яшчэ не вырацаваны поўнасьцю. Першачарговай задачай у гэтай сувязі з'яўляецца вызначэнне якаснага і колькаснага складу тэрмінаадзінак, што ўключаюцца ў абавязковы для вывучэння мовы спецыяльнасці рэстр, паколькі вызначэнне абавязковага для засваення тэрміналагічнага мінімума з'яўляецца не толькі арыенцірам для аўтараў вучэбных даведнікаў па прафесійнай лексіцы, але спрыяе выразнаму ўяўленню пра аб'ём асноўных ведаў, што патрабуюцца пры засваенні спецыяльнасці.

Варта адзначыць, што беларуская перакладная тэрмінаграфія вызначаецца істотнымі здабыткамі. Паводле дадзеных аўтарытэтнага бібліяграфічнага даведніка «Тэрміналагічныя слоўнікі (асобныя выданні)» (2000), у складзе якога адлюстравана 80-гадовая праца па стварэнню слоўнікаў беларускай тэрміналогіі ў розных галінах навукі, тэхнікі, культуры, мастацтва і грамадскага жыцця, беларуская тэрміналогія ўключана ў шырокі лінгвістычны кантэкст праз выданне шматмоўных тэрміналагічных слоўнікаў. Беларуская спецыяльная лексіка апісана ў супастаўленні з тэрмінамі англійскай, арабскай, балгарскай, венгерскай, верхня- і ніжнялужыцкай, галандскай, грэчаскай, дацкай, іспанскай, італьянскай, латышскай, лацінскай, літоўскай, македонскай, нарвежскай, нямецкай, партугальскай, польскай, румынскай, рускай, сербскахарвацкай, славацкай, славенскай, украінскай, фінскай, французскай, чэшскай, шведскай, эстонскай, яўрэйскай (ідыш) моў. Пераважную большасць пры гэтым складаюць руска-беларускія слоўнікі.

Паняцце *эквівалентнасць* у тэорыі перакладу апошнім часам ужываецца як штосьці «інтуітыўна прынятае» і часта суадносіцца з такімі словамі, як *адэкватнасць*, *тоеснасць*, якія ў сваю чаргу не з'яўляюцца агульнанавуковымі тэрмінамі і ўжываюцца ў значэнні 'роўны', 'дастаткова адпаведны'. Некаторыя палажэнні агульнай тэорыі эквівалентнасці неаднарадова рабіліся аб'ектам вывучэння мовазнаўцаў і былі сфармуляваны ў лінгвістычнай літаратуры (працы Р. Якабсона, Ю. Лотмана, С. Беражана, В. Камісарава, Я. Рэцкер, І. Арнольд, Л. Бархударова, Л. Латышава, А. Сямёнава, В. Беркава), вынікам чаго з'явілася заключэнне аб тым, што эквівалентнасць можа быць *унутрыўзроўневай*, *міжмоўнай*, *поўнай* і *частковай*. Пры гэтым яшчэ і да сёння пералічваюцца розныя дыферэнцыяльныя прыметы паняцця эквівалентнасць. Даволі часта пераклад характарызуюць як «правільны», «паўнаватарасны», «якасны», «дакладны» і г. д., але найбольш шырокае распаўсюджанне ў літаратуры атрымалі паняцці *адэкватны* і *эквівалентны*.

Напрыклад, агульнавядома, што жанравая прыналежнасць тэксту можа ўплываць на аб'ём значэння эквівалентных адзінак. Вывучэнне беларускіх тэрмінаў, зафіксаваных у перакладных слоўніках спецыяльнай лексікі, запэўнівае, што паняцце *эквівалентнасць* у тэрмінаграфічным даведніку мае спецыфічны характар і дасягаецца праз разнастайныя спосабы перакладу.

Пераклад тэрмінаў найперш падпарадкоўваецца асноўнаму прынцыпу перадачы гэтай катэгорыі слоў: тэрмін перакладаецца тэрмінам, значэнне якога захоўваецца нязменным незалежна ад задумы аўтара і кантэксту, а кантэкст у сваю чаргу можа быць як тэрміналагічным, так і нетэрміналагічным. Следаванне гэтаму прынцыпу вымушае прадстаўлення ў тэрміналагічным слоўніку аптымальнага перакладчыцкага рашэння, якое рэалізуе сябе ў адным варыянце перакладу. У такім выпадку і лема, і эквівалент выступаюць разнамоўнымі лексічнымі адпаведнікамі аднаму паняццю і мусяць адпавядаць усім п а т р а б а в а н н я м т э р м і н а: сістэмнасць, незалежнасць ад кантэксту, дакладнасць, стылістычная нейтральнасць, адназначнасць.

У канцы ХХ стагоддзя, перыяд, які прызнаецца даследчыкамі як «тэрміналагічны выбух» ў тэрмінаграфічных даведніках прадстаўлена шырокая палітра магчымых спосабаў перакладу. У сувязі з адсутнасцю «стандартаў» перакладу тэрмінаў на беларускую мову і неўпарадкаванасцю некаторых галін беларускай тэрміналогіі складальнікі даведнікаў пры фарміраванні беларускай часткі звярталіся да выкарыстання розных магчымасцей перадачы іншамоўных тэрмінаў. У кожным асобным выпадку, у адпаведнасці з агульнымі тэндэнцыямі, аддавалася перавага тым або іншым спосабам перакладу, якія з цягам часу захоўвалі свае пазіцыі як асноўныя або страчвалі іх.

Перадача іншамоўных тэрмінаў шляхам падбору беларускага дакладнага адпаведніка прадстаўлена найперш у слоўніках канца ХХ стагоддзя. У гэтых лексікаграфічных матэрыялах адбываецца не столькі працэс перакладу іншамоўных тэрмінаў, колькі падбор замацаванай у беларускай тэрміналогіі эквівалентнай адзінкі: *замежная мова, пісьмовая літаратурная мова, гутарковая мова* і інш.

Пры падрыхтоўцы тэрмінаграфічных даведнікаў слоўнікавы склад беларускай мовы незаўсёды быў настолькі распрацаваны, каб задаволіць патрэбы ў перакладзе тэрміналагічнай лексікі, таму натуральна, што значнае месца ў беларускай частцы лексіконаў займаюць запазычаныя. Зварот да здабыткаў іншых нацыянальных моў абумоўлены або адсутнасцю ў беларускай мове неабходнай тэрмінаадзінкі, або жаданнем аўтараў улічыць вопыт больш прасунутых тэрмінасістэм. Наяўнасць запазычанняў у беларускай частцы слоўнікавых крыніц залежыць ад тэрмінагаліны, што выбрана для перакладу, і абумоўлена тым часам, да якога належыць слоўнікавая крыніца. У тэхнічнай, фізічнай і археалагічнай тэрміналогіі, напрыклад, значная колькасць слоў міжнароднай лексікі ўвогуле не мела патрэбы ў перакладзе, што і прынята да ўвагі аўтарамі аналізуемых слоўнікаў, напр.: *збалансіраваць, канструіраваць, элэксіраваць, гідрыраваць* (тэхніка) і інш.

Адным са спосабаў перакладу іншамоўных тэрмінаадзінак на беларускую мову стаў *апісальны пераклад*, да якога аўтары слоўнікаў звярталіся пры немагчымасці ўзнаўлення іншамоўнага слова па ўласцівых беларускай мове словаўтваральных мадэлях наяўнымі словаўтваральнымі сродкамі, параўн.: *прылада, якая ўжывае сталы і зьменны ток; вугаль, які спякаецца; станок для габлявання досак; распрацоўка з разбурэннем для брыкетаў; станок, які шліфуе ў сярэдзіне* (тэхніка) і інш.

Пры пошуку адпаведнікаў іншамоўным тэрмінам аўтары лексіконаў у беларускай частцы актыўна звярталіся да выкарыстання сінонімаў. Тэрміны-сінонімы пры гэтым нераўназначныя па ступені ўжывальнасці, па стылістычных характарыстыках. Так, у адным радзе могуць быць пададзены ўстойлівы, рэдка ўжывальны, размоўны, запазычаны тэрміны і г.д., што наглядна дэманструе матэрыял розных крыніц фарміравання беларускай тэрміналогіі, напр.: *узбуджэнне, штуршок, імпульс; аснова, базіс, фундамент, вага, гіра, гіркі-разнавагі*.

Адсутнасць «стандартаў» перакладу тэрмінаў на беларускую мову, якія ў пэўнай ступені маглі б паспрыць алгарытмізаванаму выбару перакладчыцкіх сродкаў, а, значыць, зменшыць колькасць перакладчыцкіх памылак, абумовіла тое, што ўкладальнікам шматмоўных лексіконаў часта прыходзілася арыентавацца на ўласны вопыт і інтуіцыю, што не заўсёды з'яўлялася гарантам правільнага рашэння. Робячы агульнае заключэнне аб асаблівасцях стандартызацыі беларускай тэрміналогіі, трэба адзначыць, што гэты працэс толькі распачаўся ў 90-я гады ХХ стагоддзя. Яго далейшае развіццё абумоўлена як умовамі функцыянавання беларускай тэрміналагічнай сістэмы, так і агульнай тэндэнцыяй інтэграцыі навуковых даследаванняў, што знаходзіць выразненне ў звужэнні колькасці моў, што выконваюць функцыі мовы навукі.

Такім чынам, на падставе праведзенага аналізу можна зрабіць выснову, што эквівалентнасць у межах тэрміналагічнага слоўніка вызначаецца шэрагам спецыфічных рыс. Пры гэтым немалаважную ролю пры акрэсленні эквівалентнасці адыгрываюць вучэбныя мэты засваення дысцыпліны. Эквівалентнасць дасягалася пераважна праз падбор функцыянальна-камунікатыўных адпаведнікаў і ажыццяўлялася шляхам: а) падбору дакладнага адпаведніка – беларускага тэрміна; б) сінанімічнага перакладу; в) апісальнага перакладу. Некаторыя з гэтых спосабаў залучаліся найбольш часта ў пэўны перыяд, іншыя заставаліся прадуктыўнымі на працягу ўсяго стагоддзя. Уважлівае вывучэнне спосабаў перадачы іншамоўных тэрмінаў на беларускую мову, адлюстраваных ў нарматыўных слоўнікавых крыніцах, паспрые ўніфікацыі перакладу спецыяльнай лексікі на беларускую мову, а таксама стандартызацыі беларускамоўнай тэрміналогіі ў далейшым.